

O'QUVCHI-YOSHLAR INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI

Yuldashev Alisher Axrorovich

“Sport faoliyati” kafedrasi o‘qituvchisi. Buxoro davlat universiteti
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.04.1.074>

Annotatsiya: maqolada o‘quvchi-yoshlar intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish eng muhimi, sport sog‘lom turmush tarzining asoslaridan biri sifatida yoshlarning o‘z imkoniyat va salohiyatini el-yurti obro‘yini oshirishga, o‘z jismoniy va ma‘naviy kamolotini oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: sport, o‘quvchi, jismoniy tarbiya, dars, faoliyat, intellektual, mashq, sog‘lom.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ МОЛОДЕЖИ

Yuldashev Alisher Axrorovich

Преподаватель кафедры «Спортивная деятельность». Бухарский государственный университет

Аннотация: в статье освещены вопросы развития интеллектуальных способностей студенческой молодежи, самое главное, спорта как одной из основ здорового образа жизни, повышения возможностей и потенциала молодежи, улучшения репутации страны, повышение их физической и духовной зрелости.

Ключевые слова: спорт, студент, физическое воспитание, урок, деятельность, интеллектуальная, физкультура, здоровый.

GOALS AND TASKS OF DEVELOPING THE INTELLECTUAL SKILLS OF YOUTH STUDENTS

Yuldashev Alisher Axrorovich

Teacher of the «Sports Activity» department. Bukhara State University

Abstract: the article covers the issues of developing the intellectual abilities of students-youth, the most important thing, sports as one of the foundations of a healthy lifestyle, increasing the opportunities and potential of young people, improving the reputation of the country, and improving their physical and spiritual maturity.

Key words: sport, student, physical education, lesson, activity, intellectual, exercise, healthy.

Odatda, ko‘pchilik sport deganda insonning faqat jismoniy kamolotini, ya‘ni uning kuch-quvvatga to‘lib, sog‘lom yurishini tushunadi. Bu - bir tomonlama noto‘g‘ri qarashdir. Zero, sport insonning jismoniy, ma‘naviy va intellektual kamolotga etishida ham juda katta ahamiyatga ega. Sport bilan shug‘ullanuvchi odamning jismigina emas, fikru-xayoli, tafakkuri ham yangilanadi, sportga xos olijanoblik fazilatlar shakllanib, behuda tashvishlardan xalos bo‘ladi, faqat yaxshi va ezgu ishlarni o‘ylaydigan bo‘ladi. Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport rivojiga katta e‘tibor berilayotganining yana bir asosiy sababi nafaqat jismoniy, balki ma‘naviy jihatdan ham barkamol avlodni voyaga yetkazish zarurati bilan izohlanadi. Chunki sport xalqning, millatning g‘ururini yuksaltiradi, ma‘naviy kuch-qudrat baxsh etadi, qolaversa, butun jamiyatni ana shu g‘urur tuyg‘usi orqali birlashtiradi. Eng muhimi, sport sog‘lom turmush tarzining asoslaridan biri sifatida yoshlarning o‘z imkoniyat va salohiyatini, iqtidorini har xil bo‘lmag‘ur ishlarga emas, balki el-yurti obro‘yini oshirishga, o‘z jismoniy va ma‘naviy kamolotini oshirish yo‘lida sarflashga safarbar etadi. Negaki, doimiy ravishda sport

bilan shug'ullanadigan bolaning jismi ham, ruhi ham tetik bo'ladi, uning butun vujudi uyg'un tarzda kamol topadi. Uning o'y-xayoli faqat o'z iste'dodini namoyon etish, turli musobaqalarda g'alaba qozonish ishq bilan band bo'ladi.

Dunyo miqyosida har sohada bellasha oladigan intellektual salohiyatli, zamon bilan hamnafas, kuchli, bilimdon yoshlarimizning komillikning ilk cho'qqilarini zabt etayotgani, mamlakatimiz sha'nini himoya qilishga qodir ekanligi qalblarimizda iftixor tuyg'ularini uyg'otadi.

Komillikka erishishning jismoniy, ma'naviy – axloqiy tarkiblarini maktab o'quvchilari tomonidan egallash intellektual darajaga etishdan osonroq kechadi. SHuning uchun aqliy (intellektual) taraqqiyot maxsus ta'sir o'tkazishni va yangi pedagogik texnologiyadan foydalanishni talab etadi. Intellektual – so'zining lug'aviy ma'nosi aqliy jihatdan yetuklik, fahm-farosat, aql-idrok, zakovat, zukko ya'ni zakovatli inson, zukko bo'lish demakdir.

Yoshlarning aqliy jihatdan yetukligi hamda zakovatining rivojlanishida ularning tug'ma qobiliyat va iste'dodining o'rni muhim ahamiyatga ega. Tug'ma qobiliyatga ega bo'lgan yoshlarimiz kattalarning har bir ta'limiy, tarbiyaviy va kasbiy ta'limotlarini tez ilg'ab oladilar va tez o'zlashtirib hayotga tadbiiq eta oladilar. Lekin bu qobiliyat va iste'dod, barcha yoshlarimizga tug'ma talant nasib etavermaydi. Shunday ekan, qobiliyatni shakllantirib borish, yoshlarning iste'dodini oshirib borish birinchi navbatda pedagoglarimizga va keng jamoatchilik zimmasiga ya'ni oila, mahalla, o'quv muassasalari va korxonalar, tashkilot, ustaxonalar boshqaruvchilari zimmasiga tushadi.

Iste'dod tushunchasining asosiy mazmuni «qobiliyat» degan tushunchani ham anglatadi. Bizningcha, amaliyotda qo'llaniladigan «qobiliyat» tushunchasi uchta asosiy qismga ega.

Birinchidan, qobiliyat psixologik o'ziga xos alohida xususiyatlarga ega bo'lib, bir odamni boshqasidan farqlaydigan qobiliyat tushuniladi, barcha odamlar xos bo'lgan qobiliyat haqida gap ketganda hech kim bu iborani ishlatmaydi. «Qobiliyat» so'zi marksizm-leninizm asoschilari bashora qilganidek bu - «Har kim qobiliyatiga yarasha» degan shiorda qo'llanilgan, xolos.

Ikkinchidan, qobiliyat iborasi umuman olganda odamdagi o'ziga xos har qanday turli xususiyatlarni anglatmay, balki faqat turli faoliyatlarni bajarishda erishgan muvaffaqiyatiga bog'liq bo'lgan shaxsga nisbatan qo'llaniladi. Masalan, ba'zi odamlar shubhasiz o'ziga xos fazilatlariga ega: jizzakilik, lanjlik, yalqovlik kabi xususiyatlarni odatda qobiliyat deb bo'lmaydi, chunki har qanday faoliyatda ham har doim muvaffaqiyatga erishish mumkin emas.

Uchinchidan, «qobiliyat» tushunchasi ayrim shaxslarda, ya'ni uning bilimi yoki bilarmonligiga qarab belgilanmaydi. Ko'pincha, pedagog o'quvchining faoliyatidan uncha qoniqmasada, lekin shunga qaramay yaxshi o'zlashtirilmayotgan bola boshqa o'rtoqlaridan ortda qolmay fanlarni yaxshi o'zlashtirishga harakat qilishi bilan o'qituvchini xursand qiladi. Pedagog o'zining noroziligini o'quvchi bilan etarlicha shug'ullanmasligini asoslab: o'quvchining «qobiliyatiga e'tibor berib», o'quvchi bilan ko'proq shug'ullansa bilimni yaxshi o'zlashtira olish qobiliyati bor degan xulosa keladi.

Har qanday yosh ishchini tashkiliy ishga nomzodlikka ko'rsatib va bu ko'rsatishni «yaxshi tashkiliy qobiliyat» bilan asoslashadi, albatta, «tashkiliy qobiliyat»ga ega bo'lish bu – «tashkiliy mahorat va bilarmonlik»ga ega degani emas ekanligi haqida o'ylashmaydi. Balki aksincha bo'lib chiqishi ham mumkin: hali tajribaga ega bo'lmagan yosh xodimni «tashkiliy qobiliyati»ni asoslab nomzodlikka ko'rsatishganda balki u hali shu davrda etarli malaka va tajribaga ega bo'lmasligi mumkin-u, lekin o'zining bilimdonlik qobiliyati tufayli tez orada malaka va tajriba orttirib, muvaffaqiyatga erishishi ham mumkin.

Yuqoridagi misollardan kelib chiqib, hayotda qobiliyat tushunchasi ostida odatda mavjud bo'lgan bilim, mahorat va malakadan iborat bo'lgan, lekin, bu bilim va mahoratlarga tez va oson erishishni anglatadigan o'ziga xos xususiyatlar ko'zda tutiladi.

Biz qobiliyatni shaxsni tabiiy imkoniyatlari deb tushunishimiz mumkin emas, chunki, qobiliyatni biz «har bir insonning o'ziga xos psixologik xususiyatlari» deb aniqladik, shuning

uchun bu har qanday shaxsda mavjud bo'lgan tabiiy xususiyat deb xulosa chiqarish aslo mumkin emas. Tabiiy bo'lib faqat anatomo - fiziologik xususiyatlar, ya'ni qobiliyatning rivoji asosida yotgan iste'dod bo'lishi mumkin, qobiliyatning o'zi ham doimiy rivojlanish natijasida paydo bo'ladi.

Bunday turdagi terminologiyaning to'g'ri va aniq emasligi asosiy ma'noni bildiradi. «Meros bo'lib qolgan» termini daliliy aniq tushunchasiga ega, shuning uchun ham bu termini katta ehtiyotkorlik bilan, faqat aynan shunday tushunchani keltirish mumkin bo'lgan jiddiy asoslar bor joyda qo'llaniladi.

Ta'kidlash lozimki, qobiliyat o'zining mavjudligi bilan dinamik tushunchadir. Qobiliyat faqat harakatda, faqat rivojlanishda paydo bo'ladi. Psixologik jihatdan qobiliyat haqida, o'zining rivojlanishdan oldin mavjud bo'lganligidek, hamda qobiliyat o'zining to'la rivojiga etib, o'zining rivojlanishi to'xtashi haqida so'zlash aslo mumkin emas. Chunki qobiliyat doimiy rivojlanishda bo'lishi kerak.

Qobiliyat faqat rivojlanishda mavjud deb, biz bu rivojlanishni u yoki boshqa amaliy yoki nazariy faoliyat jarayonida amalga oshirishini nazardan chetda qoldirishimiz mumkin emas, albatta. Bundan xulosa qilinadiki, qobiliyat aniq faoliyatdan tashqarida paydo bo'lmaydi. Faqat uni psixologik tahlil yo'li bilan biz ularni bir-biridan ajrata olamiz. Qobiliyatni aniq faoliyat boshlanishidan oldin mavjud va faqat uning yakunida qo'llaniladi degan xulosaga kelish aslo mumkin emas. Go'dakda absolyut eshitish qobiliyati tovush balandligini bilish birinchi bor dunyoga kelishidan oldin mavjud emas. Ungacha faqatgina anatomo-fiziologik haqiqatdek iste'dod nishonasi mavjud bo'lgan. Gap qobiliyat faoliyatda namoyon bo'lishida emas, balki ularning shu faoliyatda yaratilishidir.

Qobiliyatning rivojlanishi, umuman har qanday rivojlanish ham to'g'ri o'tmaydi: uning harakat kuchi ziddiyatlikning kurashidir, shuning uchun rivojlanishning har xil bosqichida qobiliyat va qiziqishlar o'rtasida ziddiyatlar bo'lishi mumkin. Lekin, bo'lishi mumkin bo'lgan bunday ziddiyatlarni tan olish, qiziqishlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi qobiliyatdan mustaqil yoki aksincha, qobiliyat – qiziqishlardan aslo paydo bo'lmaydi.

Yuqorida ta'kidlab o'tkanimizdek, qobiliyat deb faqatgina u yoki boshqa faoliyatning bajarilishida muvaffaqiyatga erishishdan iborat bo'lishdangina emas, balki o'ziga xos psixologik qobiliyatni tan olish kerak. Biroq, to'g'ridan-to'g'ri qandaydir faoliyatning muvaffaqiyatli bajarilish imkonini aniqlaydigan, o'zgacha bo'lgan qobiliyat emas, balki faqat bu shaxsda mavjud bo'lgan qobiliyatning o'ziga xos birligidir.

Qobiliyat - odam psixikasining eng muhim xususiyatlaridan biri bo'lib, bu xususiyatlarni xaddan tashqari keng to'ldirish imkoni oqibatida qandaydir bir qobiliyatning nisbiy zaifligi hattoki shunday bu qobiliyat bilan hammasidan ko'ra bir-biri bilan chambarchas bog'liq faoliyatning muvaffaqiyatli bajarilish imkoni aslo yo'q emas. Bir shaxsda qobiliyatning etishmasligi keng rivojlangan boshqa bir shaxs bilan o'rtalarida juda katta chegara qoplangan bo'lishi mumkin.

Aynan chegaraning qoplashning imkoniyati har hil: masalan, musiqiy iste'dod va musiqaga yoki biror bir shunga o'xshash sohaga bo'lgan qobiliyat bilan bog'langan faoliyat iste'dod bo'lmasa har qanday urinishlar oqibatida omadsizlikka olib kelishi muqarrar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, qobiliyat tushunchasini insonning tabiiy xususiyati deb qabul qilmay, biroq biz ko'p hollarda qobiliyat rivoji asosida ba'zi insonlarda tabiiy xususiyat, ya'ni iste'dod ham mavjudligini ko'rishimiz mumkin.

Ba'zida «haqiqiy», «tabiiy», «tabiatdan berilgan» va shunga o'xshash so'zlar bilan aytilganda - «tabiiy» tushunchasi, - qobiliyat tushunchasi bilan amaliy tahlilda bir-biriga bog'liq.

Ko'p hollarda biz tabiiylikni iste'dod rivoji asosida yotgan qobiliyatni tushunamiz. Balki kimdir biror joyda amaliy so'z ishlatishda, u yoki boshqa biror narsani - tabiiy xususiyatni

qobiliyat deb ta'kidlashi mumkindir. Go'dak tug'ilgan vaqtda mavjud bo'lgan «garmonik his» yoki «musiqaga bo'lgan tuyg'u» haqida o'ylash dargumon. Ehtimol, har qanday idrokli inson, tug'ilgan daqiqadan boshlab, muzikaga bo'lgan tuyg'u yoki o'zaro his-tuyg'uning rivoji asosida faqat iste'dod nishonalari, qiziqish yoki shunga o'xshash tuyg'u mavjud deb o'ylash mumkin.

Shuni alohida ta'kidlashimiz kerakki, tabiiy iste'dod nishonalari haqida gap ketganda, biz hali meros bo'lib qolgan iste'dod nishonalari haqida so'zlaganimiz yo'q. Bu ikki tushunchani bir-biriga tenglashtirishdagi yakuniy xulosa xatto haddan tashqari keng tarqalgan. «Tabiiy» tushunchasi bilan «meros bo'lib qolgan» tushunchasi bir xil ma'noni anglatishi tahmin qilinishi, albatta, noto'g'ri. Chunki bola tug'ilishdan oldin ona qornida rivojlanadi. «Meros» va «meros bo'lib qolgan» tushunchalari, psixologik adabiyotda, faqat ko'rsatilgan b ajdodlari belgisi meros bo'lib qolgan deb o'ylasakda, o'shanda ham, tarbiya va o'qitishning to'g'ri natijasi emasligini ko'rsatmoqchi bo'lishsa ham, yoki, ba'zi organizmning fiziologik yoki biologik hususiyatlari bu belgi bilan jamlanishini tahmin qilishga haqiqiy asos bo'ladi. «Meros bo'lib qolgan» tushunchasi, shunday qilib, nafaqat «tabiiy» so'zini, balki «biologik», «fiziologik» va shunga o'xshash so'zlarning sinonimidir.

Foydalanilgan adbiyotlar

1. Маҳкамжонов К.М. Тайёрлов синфларида жисмоний тарбия дарслари. – Т.: «Ўқитувчи», 2011. -94-б.
2. Насриддинов Ф.Н., Шатерников Э.К. Инсон омилини шакллантиришда жисмоний тарбия ва спорт. – Т.: «Ўқитувчи», 2003. -102-б.
3. Abdurashid N. Classification of Healthy Factors and Healthy Exercises in the Process of Physical Education //Web of Scholars: Multidimensional Research Journal. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 103-105.